

Ibrahim Kemura, *Značaj i uloga "Narodne uzdanice" u društvenom životu Bošnjaka (1923.-1945.)*, Sarajevo 2002., str. 300.

Političkim organizovanjem i društvenim životom Bošnjaka u proteklih su se 70-ak godina bavili autori: Mehmed Begović, Muhamed Hadžijahić, Atif Purivatra, Nusret Šehić, Muhsin Rizvić, Enver Redžić, Nijaz Duraković, Mustafa Imamović, Ismail Hadžiahmetović, Robert Donia i Ibrahim Kemura. Navodim samo one koji su napisali knjige. Od toga šest prvih su se bavili Bošnjacima od 1930. do 1985., dok su se pet preostalih javili u posljednjih 15 godina. Ova činjenica sama po sebi navodi na razmišljanje. Da li je to premalo ili je sasvim dovoljno? Da bi istorija naroda koji u Bosni i Hercegovini žive bila potpuna (a ona to još uvijek nije), neophodno je osvijetliti sve aspekte iz političkog, društvenog, ekonomskog i kulturnog života.

Kako se približavala stogodišnjica osnivanja prvih kulturno-prosvjetnih društava Srba, Bošnjaka i Hrvata Bosne i Hercegovine, (a bila je i 25, 50 i 75-godišnjica, a monografija nije bilo), narasla je potreba adekvatnog osvjetljavanja uloge i doprinosa istih u društvenom životu. Dr. Ibrahim Kemura je 1986. godine objavio svoju doktorsku disertaciju pod naslovom "Uloga "Gajreta" u društvenom životu Muslimana BiH (1903-1941.)". Bilo je to prvo kulturno društvo sa bošnjačkim predznakom. Knjige dr. Bože Madžara o "Prosvjeti", srpskom prosvjetnom i kulturnom društvu i dr. Tomislava Išeka o "Napretku", hrvatskom kulturno-prosvjetnom društvu, pojavile su se 2001. i 2002. godine.

U namjeri da osvijetli istorijske oklonosti osnivanja ovog društva, njegovu ulogu u društveno-političkom životu i razvoju Bošnjaka, s posebnim akcentom na kulturno-prosvjetni segment djelovanja, kao i njegov značaj na planu školovanja srednjoškolske i univerzitetske omladine, a time i njegov doprinos u formiranju bošnjačke inteligencije između dva svjetska rata, dr. Ibrahim Kemura podijelio je ovaj razvoj na dva dijela. Unutar oba dijela obrađen je društveno-politički angažman Narodne uzdanice (osnivanje društva, položaj u vrijeme šestojanuarskog režima) kao i unutrašnja struktura i aktivnosti društva na kulturnom i prosvjetnom planu (Glavni odbor, mjesni odbori, stipendije, izdavačka djelatnost).

U prvom, koji započinje sa osnivanjem društva i traje do 1941. godine analizirani su uzroci i motivi osnivanja "Narodne uzdanice", pored već postojećeg kulturno-prosvjetnog društva "Gajret", a koji su bili kako kulturno-prosvjetni tako i politi-

čki. Naime, JMO, politička stranka najvećeg dijela Bošnjaka, i pored svih pokušaja nije uspjela da svoj uticaj proširi i na društvo "Gajret". U ovom društvu i oko njega bio je onaj dio bošnjačke inteligencije koja se vezala za srpske političke krugove suprotstavljajući se politici JMO. Uz punu pomoć vladajućih krugova "Gajret" je korišten kao pogodno sredstvo odvajanja Bošnjaka od JMO i njihovog čvršćeg vezivanja za režim i aparat vlasti. U nemogućnosti da suzbije i neutrališe akcije "Gajreta" i ostvari kontrolu nad njegovim radom, JMO je 1923. osnovala novo kulturno-prosvjetno društvo Narodnu uzdanicu. Ono je s radom otpočelo tek naredne godine zbog niza poteškoća i ometanja od strane organa vlasti. Nedovoljan interes za "Nardnu uzdanicu" proisticao je iz činjenice da je društvo "Gajret", bez obzira na političko-nacionalnu orijentaciju, svojim djelovanjem na široj osnovi, i svojim potencijalima koji nisu bili mali, ispunjavao planirane zadatke na području školovanja bošnjačke omladine kao i ostalih kulturno-prosvjetnih akcija.

Zavođenjem šestojanuarske diktature, a naročito u prvih nekoliko mjeseci, rad društva bio je znatno otežan. Promijenio se položaj i uloga društva, koje je u to vrijeme bilo specifična poluga djelovanja zabranjene JMO. To se vidjelo i po ulasku u Glavni odbor "Narodne uzdanice" nekoliko bivših poslanika i istaknutih pristalica JMO. Bivše vođe JMO uzeli su aktivnog učešća u raznim manifestacijama društva. Time su održavali kontakte sa bošnjačkim masama i razvijali svoju političku aktivnost. Režim je na sve načine nastojao da diskredituje društvo proglašavajući ga separatističkom i plemenskom organizacijom, čime su sijali strah i nepovjerenje prema društvu, zabranjivali su i ometali rad pojedinih organa društva kao i njegovo širenje, a vršen je i pritisak na članstvo i istaknute funkcionere, posebno na zaposlene u državnoj administraciji. To se odrazilo kako na broj članstva tako i na opštu aktivnost. Uprkos svemu, društvo je uspjelo da i dalje obavlja svoje osnovne funkcije, a u prvom redu na polju školovanja omladine.

Pokušaji ujedinjenja "Gajreta" i "Narodne uzdanice" predstavljali su karakterističan segment u nacionalno-političkim odnosima i razvitku Bošnjaka. Srodnost programa i zadataka na planu kulturnog, privrednog i socijalnog preporoda Bošnjaka koji su zagovarala oba društva sadržavala je u sebi elemente nastojanja za objedinjavanje njihovog rada i međusobnog spajanja. Ta se srodnost ogledala u istoj idejno-kulturnoj orijentaciji prema Zapadu i usvajanju pozitivnih tekovina te civilizacije, te emancipaciji od Istoka, uz istovremeno isticanje svog slavenskog porijekla, zatim u istoj narodnoj bazi-širokim bošnjačkim masama kao kulturnom konzumentu jednog elementa koji ima određen građanski interes. Prva mišljenja o potrebi ujedinjavanja javila su se 1925., aktuelizirana su pred Kongres Muslimana 1928. u Sarajevu, pisani prijedlog ujedinjenja koji je sačinila Uzdanica, Gajretovci nisu prihvatili. Ni inicijative iz 1939. godine nisu ostvarene zbog postojanja nacionalno-političke polariza-

cije u vrhovima društava, iako je to štetilo Bošnjacima.

Posebno je interesantna bila uloga mjesnog odbora u Zagrebu kao i položaj i aktivnost bošnjačke studentske omladine koja se pod okriljem "Narodne uzdanice" školovala u tom univerzitetskom centru, te odnosi Sarajevo-Zagreb, u sklopu političkih zbivanja nakon 1935. pa do 1941. godine. Ovaj je odbor bio jedan od najaktivnijih organa *Uzdanice*. Izvjesna autonomnost u odnosu na Glavni odbor u Sarajevu dolazila je zbog finansijske samostalnosti koju je imao zahvaljujući velikoj materijalnoj podršci koju je zagrebačka kulturna i politička javnost davala Uzdanici. Simpatije koje je društvo uživalo u hrvatskoj sredini temeljilo se na nastojanjima hrvatske politike da preko ovog društva djeluje u pravcu pridobijanja bošnjačke inteligencije koja se školovala u Zagrebu. Zapaženu ulogu imao je internat i studentska menza u Zagrebu, a u njima su značajne pozicije imali studenti ljevičari, mnogi pod snažnim uticajem KP. Kako se taj uticaj proširio i na mjesni odbor u Zagrebu, došlo je do protuakcije konzervativnih elemenata koji su povelili borbu za prevlast u mjesnom odboru. Kada je na čelo ovog odbora došao advokat dr. Milan Deček 1935. godine, sve više se nastoji da "Narodna uzdanica" u Zagrebu naglašenije ispoljava svoju prohrvatsku orijentaciju, pa su davani prijedlozi o promjeni naziva društva, s tim da se ono proglasi hrvatskim. Ove su koncepcije imale podršku dijela mjesnog odbora u Zagrebu koji su pripadali HSS-u i zastupali tezu o pripadnosti Bošnjaka hrvatskom narodu.

Kada je o organizacionoj strukturi riječ, okosnicu društva činili su Glavni odbor, mjesni odbori, povjerenici, članstvo. U knjizi dr. Kemure detaljno je obrađen rad Glavnog odbora kao najvišeg izvršnog organa društva, kao i način izbora, broj članova, funkcije i nadležnosti dužnosnika. Akcenat je stavljen na utvrđivanje socijalne strukture članova Glavnog odbora, u kome je uticaj inteligencije bio dominantan. Obradena je i politička orijentacija vodećih ličnosti društva.

Stipendije, potpore i zajmovi, kao i osnivanje internata, bili su u funkciji školovanja srednjoškolske i studentske omladine, odnosno formiranja bošnjačke inteligencije. Politika stipendiranja bila je prilagođena potrebama Bošnjaka u BiH. Težište je bilo na pomaganju i školovanju ponajprije srednjoškolskog kadra, posebno deficitarnih zanimanja. Iscrpno, uz mnogobrojne tabele, autor je utvrdio broj datih stipendija za univerzitet, srednje škole, mjesta školovanja. Naročita pažnja bila je posvećena školovanju vjerskog kadra, kako bi se dobila savremena vjerska inteligencija, ali i zadobile simpatije širih bošnjačkih krugova. Autor je utvrdio da većina stipendista potiče iz gradskih siromašnih porodica, socijalnih kategorija koje su bile na granici egzistencijalnog minimuma. U svom dvadesetogodišnjem radu društvo je stipendiralo preko 500 učenika srednjih škola i 58 studenata.

Zbog nedovoljnih materijalnih sredstava Uzdanica nije imala svoje glasilo ali

je imala punu mogućnost korištenja nekih listova i časopisa iste ili slične kulturne opredijeljenosti, kao što je to bio organ JMO *Pravda*. Od 1933. do 1941. društvo je izdalo devet *Kalendara*, u kojima je pored obaveznog kalendarskog dijela bila tretirana problematika koja se odnosila na religiozni život Bošnjaka, na socijalno-ekonomska pitanja, zatim prošlost i književnost. Osnovna programska orijentacija kalendara bilo je afrimiranje tradicionalnih duhovnih vrijednosti Bošnjaka. Time je ovo društvo dalo veliki doprinos razvijanju i učvršćenju muslimansko-bošnjačkog etničko-duhovnog identiteta i individualiteta. Od ostalih oblika djelovanja društva treba pomenuti zabave, teferiče, sijela, tombole, prigodne manifestacije vjerskog karaktera.

Određena prohrvatska orijentacija društva (politička, kulturna) iz ranijeg perioda poslužila je ustaškom režimu da društvu prisilno nametne hrvatsko nacionalno obilježje, s namjerom zvaničnog pohrvaćivanja Bošnjaka i njihovog vezivanja za aktuelni aparat vlasti. U ratnim okolnostima ustaške strahovlade Društvo nije imalo drugog izbora, i pored opiranja i neslaganja sa namjerama režima, ono je formalno prihvatilo nametnutu izmjenu u nazivu društva. Vodeći računa ponajprije o sudbini stotine šticećenika, prihvatanje izmjene naziva bilo je neizbježno. Time je omogućeno dalje egzistiranje društva. Iako je učešće Bošnjaka u strukturi vlasti NDH bilo simbolično, odmah po oslobođenju zemlje uhapšen je dio istaknutih djelatnika i članova Glavnog odbora pod optužbom za saradnju sa ustaškim vlastima. Na politički montiranim suđenjima izrečene su im drastične kazne. Kako je ovim rad društva bio paralisiran Ministarstvo prosvjete NR BiH zadužilo je tročlanu komisiju da ispituju rad Uzdanice u ratnom periodu i da rukovode istim do formiranja novog Glavnog odbora.

Na inicijativu Glavnog odbora Muslimana u Sarajevu je 13. IX 1945. godine održan sastanak muslimanskih kulturno-prosvjetnih radnika iz cijele BiH. Donijeta je odluka o osnivanju novog kulturno-prosvjetnog društva Muslimana *Preporod*. Dan kasnije skupština Uzdanice donijela je odluku o ulasku u novoformirano jedinstveno Kulturno društvo Muslimana *Preporod*. Time je prestao dvadesetogodišnji plodni rad bošnjačkog kulturno-prosvjetnog društva "Narodne uzdanice".

Različita mišljenja koja su se vremenom formirala o Uzdanici prekinuo je sam autor: Na osnovu analize iscrpnih primarnih izvora iznio nam je činjenice o stvarnom karakteru Društva, a samim tim i o društvenom, političkom i kulturnom stanju Bošnjaka u jednom mračnom i teškom vremenu. To vrijeme radilo je protiv Bošnjaka i njihovog opstanka. Samim tim uloga "Narodne uzdanice" na ostanku i opstanku bila je od ogromnog značaja. ■

Senija Milišić